

2

Grote grazers in de Oostvaardersplassen

Frank Cools

2.1 Inleiding

Half februari 2018 ontstond in Flevoland onrust rond het natuurgebied de Oostvaardersplassen. Door de hevige koude stierven er meer zogenoemde ‘grote grazers’ die in het park verblijven dan in andere jaren. Veel mensen die zich zorgen maakten om het dierenleed verzamelden zich bij de hekken van de ingangen tot het gebied om te protesteren en de dieren bij te voeren. Maar dat was verboden. Binnen enkele dagen was de situatie in de Oostvaardersplassen letterlijk wereldnieuws en door berichten op sociale media groeide de druk op Gedeputeerde Staten van de provincie Flevoland, die sinds eind 2016 bestuurlijk verantwoordelijk zijn voor het natuurbeleid van de Oostvaardersplassen. Medewerkers van Staatsbosbeheer en ook bestuurders, onder wie de burgemeester van Lelystad, werden via sociale media, telefonisch of per e-mail bedreigd. Dit hoofdstuk geeft een inkijkje in het verloop van de gebeurtenissen aan de hand van het dilemma ‘wel of niet bijvoeren’? Tot welke keuze zijn Gedeputeerde Staten van Flevoland uiteindelijk gekomen en hoe verliep daarbij de samenwerking tussen de provincie en andere betrokken actoren?

Het hoofdstuk is gebaseerd op berichten in de media en een aantal gesprekken met direct betrokkenen onder wie de commissaris van de Koning (CdK), medewerkers van het kabinet van de CdK, medewerkers van de afdeling Strategie en Beleid van de provincie Flevoland, de burgemeester van Lelystad en medewerkers van Staatsbosbeheer.

2.2 Feitenrelaas

De Oostvaardersplassen staan al sinds begin jaren negentig bekend om de wijze waarop aldaar de populatie van grote grazers (edelheren, heckrunderen en konikpaarden) wordt beheerd. Waar in andere natuurgebieden zoals de Hoge Veluwe de stand van de kuddes al langere tijd door actief populatiebeheer (in casu afschieten) op peil wordt gehouden, liet men in de Oostvaardersplassen – tot juli 2018 – de natuur in principe haar gang gaan. Dit beleid van ‘vroeg reactief beheer van de in het wild levende dieren’ kwam erop neer dat een dier pas werd afgeschoten als bleek dat het de winter niet zou overleven. In een protocol waren de criteria opgesomd die bij afschieten werden gehanteerd, zoals de conditie en het gedrag van het dier en de weers- en terreinomstandigheden. Het individuele welzijn van het dier was daarbij het uitgangspunt.¹ In concreto kwam dit erop neer dat er in de Oostvaardersplassen iedere winter honderden dieren verzwakten en uit zichzelf of door afschot stierven. Telkens kreeg Staatsbosbeheer te maken met burgers die op eigen initiatief, uit compassie met het dierenleed, de beesten gingen bijvoeren. Dit bijvoeren stond echter haaks op het beleid van destijds. De Wet natuurbescherming bepaalt dat het voeren van wilde dieren zonder ontheffing daarvoor verboden is.

Na de zachte winter van 2016-2017 met een lage uitval van zwakke dieren gaat een relatief grote kudde grote grazers de volgende koude winter in. Bij Staatsbosbeheer komen de eerste prognoses uit op een toename van een kleine 1500 dieren ten opzicht van het jaar ervoor.² Wanneer eind februari 2018 de temperatuur in Nederland flink onder het vriespunt daalt en er zich een periode van winterse kou aankondigt, heeft dat meteen gevolgen voor de zwakke dieren in de Oostvaardersplassen. In de voor het publiek toegankelijke delen van het park maken bezoekers foto's van zwaar vermagerde, verzwakte en stervende dieren en verspreiden die via sociale media. Op zaterdag 23 februari 2018 kopt *De Telegraaf*: ‘Dierenliefhebbers vrezen hongersnood dieren

1 Staatsbosbeheer, 28 februari 2018. Nieuws: ‘Handhaving Oostvaarderplassen’. Op 9 september 2019 ontleend aan <https://www.staatsbosbeheer.nl/over-staatsbosbeheer/nieuws/2018/02/handhaving-oostvaardersplassen>.

2 Het aantal sterfgevallen was de jaren daarvoor al circa 1500 dieren per jaar.

Oostvaardersplassen'. In het bijbehorende artikel wordt verwezen naar verschillende oproepen op Facebook om 'hooibalen over de hekken van het natuurpark te gooien, om de honger van edelherten, konikpaarden en heckrunderen te stillen'.³

Een dag later, op zondag 24 februari, komen burgers massaal hooibalen brengen bij de gebouwen van Staatsbosbeheer aan de Kitsweg in Lelystad. Staatsbosbeheer doet er samen met de politie alles aan om deze toestroom van 'hooibringers' in goede banen te leiden. Onderwijl worden op sociale media ernstige bedreigingen geuit aan het adres van het personeel van Staatsbosbeheer. Op Facebook is een besloten groep waar mensen te hoop lopen tegen de situatie in de Oostvaardersplassen. Boswachters worden uitgescholden, bedreigd en ontvangen thuis telefoontjes met bedreigingen. Ook aan het adres van de burgemeester van Lelystad en provinciebestuurders worden doodsb bedreigingen geuit.

De daaropvolgende dagen staan in Nederland de media vol van de situatie in de Oostvaardersplassen. Vele soorten experts verschijnen voor de camera en actievoerders vinden een dankbaar podium bij de schrijvende en filmende pers. Verschillende bekende Nederlanders uiten hun zorgen via de sociale en reguliere media. Meervoudig Olympisch kampioene amazone Anky van Grunsven en illusionist Hans Klok uiten hun afgrijzen over het dierenleed.⁴ De provincie Flevoland krijgt, als beleidsverantwoordelijke voor het faunabeheer in de Oostvaardersplassen, de wind van voren. Alle blikken zijn gericht op het college van Gedeputeerde Staten van Flevoland. Wat gaat het college doen? Wordt vastgehouden aan het beleid van vroeg reactief beheer of wordt er bijgevoerd?

Op 28 februari berichten de media dat zowel het meldpunt 114 (voor hulp aan dieren in nood) als de politie overspoeld wordt door meldingen van dierenmishandeling. Bij de ingangen van het park blijven

3 *De Telegraaf*, 23 februari 2018. Nieuws binnenland: 'Dierenliefhebbers vrezen hongerdood dieren Oostvaardersplassen'. Op 9 september 2019 ontleend aan <https://www.telegraaf.nl/nieuws/1714465/dierenliefhebbers-vrezen-hongerdood-dieren-oostvaardersplassen>.

4 *De Telegraaf*, 2 maart 2018. Nieuws: binnenland: "Dressuurkoningin" Anky komt op voor hongerige grazers'. Op 9 september 2019 ontleend aan https://www.telegraaf.nl/video/1739018/dressuurkoningin-anky-komt-op-voor-hongerige-grazers?utm_source=google&utm_medium=organic.

actievoerders samenkomen. Hoewel de betogers veelal hun demonstratie bij de gemeente Lelystad hebben aangekondigd, wordt overal geprobeerd om illegaal hooi over de hekken te gooien. Wanneer boswachters willen ingrijpen, leidt dat soms tot ongeregelde heden. Schrijnende beelden van stervende paarden en edelherten brengen tot over de landsgrenzen een discussie op gang over wat de juiste manier is om met deze problematiek van dierenwelzijn om te gaan.

Op 1 maart besluit het college van Gedeputeerde Staten van Flevoland om Staatsbosbeheer ontheffing te verlenen voor het tijdelijk bijvoeren van de grote grazers in de Oostvaardersplassen. Het college geeft in zijn ontheffing daarvoor de volgende overwegingen:

1. het ondersteunen van de dieren in deze extreem koude periode;
2. door het bijvoeren te laten uitvoeren door Staatsbosbeheer wordt gegarandeerd dat de dieren op de juiste locatie, en de juiste kwaliteit hooi krijgen (en niet het hooi dat door actievoerders illegaal wordt verspreid).

Op haar website noemt de provincie Flevoland nog de volgende argumenten voor het verlenen van de ontheffing: de maatschappelijke bezorgdheid over het dierenwelzijn in deze koude periode, de zorg om de openbare orde (mensen nemen het recht in eigen handen door bij te gaan voeren) en de veelvuldige bedreigingen aan het adres van de boswachters.⁵

In al haar communicatie wijst de provincie erop dat zij ondanks adviezen om niet te gaan bijvoeren toch heeft besloten om ontheffing te verlenen. Staatsbosbeheer laat op zijn website weten dat het mede in het belang van de openbare orde mee zal werken aan het bijvoeren. Met dit besluit hoopt de provincie de maatschappelijke onrust en verstoringen van de openbare orde terug te dringen.

5 NRC, 1 maart 2018. Nieuws: 'Grote grazers Oostvaardersplassen toch bijgevoerd'. Op 9 september 2019 ontleend aan <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/03/01/grote-grazers-oostvaardersplassen-toch-bijgevoerd-a1594094>.

2.3 Bijvoeren of afschieten?

Enkele dagen lang was de ingang van de Oostvaardersplassen het feitelijke middelpunt van een discussie over wat te doen met de grote grazers die daar verblijven. Medewerkers van Staatsbosbeheer die al jaren in de Oostvaardersplassen werken, hadden niet eerder te maken gehad met dergelijke ernstige en aanhoudende (doods)bedreigingen. ‘We kregen het niet voor elkaar mensen uit te leggen dat we netjes bezig waren’, aldus een medewerker van Staatsbosbeheer. Actievoerders wensten dat verzwakte dieren zouden worden bijgevoerd, zodat de dieren kans maakten de winter te overleven. Bijvoeren paste echter niet in het destijds geldende beleidskader voor het beheer van het natuurgebied, omdat dan de populatie grote grazers verder zou groeien.⁶ Bovendien zou daarmee worden toegegeven aan maatschappelijke druk en het signaal worden afgegeven dat het uiten van bedreigingen effect heeft. Uitgangspunt van het beleid was dat verzwakte dieren werden afgeschoten om hun onnodig leed te besparen.

Het dilemma dat in deze casus speelde, kwam in feite neer op de keuze tussen bijvoeren of afschieten. Tot welke keuze zijn Gedeputeerde Staten van Flevoland als bestuurlijk verantwoordelijke voor het beleidskader van de Oostvaardersplassen uiteindelijk gekomen? En hoe verliep daarbij de samenwerking tussen de provincie en andere betrokken actoren?

2.4 Analyse

De provincie Flevoland is bestuurlijk verantwoordelijk voor het beleid aangaande het welzijn van de grote grazers in de Oostvaardersplassen. Toen de provincie in 2016 deze verantwoordelijkheid van het Rijk overnam, was duidelijk dat het geen gemakkelijk dossier zou zijn, gezien de onrust en demonstraties die er ook in het verleden al waren (zie onderstaand kader).

6 Dit beleidskader was gebaseerd op een advies van een internationale commissie voor de Oostvaardersplassen.

Commotie rond de Oostvaardersplassen⁷

Het verschil van inzicht tussen diegenen die nadruk leggen op ‘dierenleed’ en diegenen die ‘natuurbehoud’ voorstaan, is een al jaren terugkerend strijdpunt in de discussie over het verblijf van grote grazers in de Oostvaardersplassen.

Zo leidde de grote sterfte onder grote grazers in de winter van 2004-2005 tot grote protesten. Onder meer veehouders uitten hun woede, omdat voor de door hun gehouden paarden en koeien andere veterinaire en hygiënische regels gelden dan voor de dieren in de Oostvaardersplassen. Bezoekers van het natuurpark vonden de aanblik van uitgehongerde en stervende dieren onverdraaglijk.⁸ De protesten leidden tot een Kamerdebat, waarin de vraag centraal stond of de mens of de natuur de baas is in de Oostvaardersplassen.⁹ Op verzoek van de Tweede Kamer boog een commissie zich over de problematiek. Deze *International Committee on the Management of large herbivores in the Oostvaardersplassen* adviseerde sterfte van grote grazers te accepteren in het kader van de doelstelling van natuurlijk terreinbeheer.

Een jaar later, in maart 2006, spande de Dierenbescherming bij de Rechtbank Den Haag een kort geding aan tegen de Staat (in casu het ministerie van LNV) en Staatsbosbeheer. De Dierenbescherming eiste van Staatsbosbeheer dat de dieren in de Oostvaardersplassen zouden worden bijgevoerd tijdens extreme weersomstandigheden. Op 15 februari 2007 diende het hoger beroep in deze zaak bij het gerechtshof, dat oordeelde dat de grote grazers, sinds ze in de Oostvaardersplassen zijn uitgezet, als ‘wilde dieren’ moeten worden beschouwd die van niemand eigendom zijn. (Naar deze uitspraak zou de politie ook in 2018 verwijzen als grondslag voor het seponeren van aangiften van dierenmishandeling tegen Staatsbosbeheer en de provincie Flevoland).

Enkele jaren later zorgde de lange koude winter van 2009 voor een verminderde conditie van de dieren in de Oostvaardersplassen en moesten aanzienlijke aantallen worden gedood. In maart 2010 ontstond in de media grote ophef, nadat een filmploeg van *EenVandaag* een stervend hert en het transport van kadavers in beeld had gebracht.¹⁰ In de storm van verontwaardiging die volgde, diende CDA-Kamerlid Henk Jan Ormel een motie in om de grote grazers aan het einde van de winter alsnog bij

7 Met dank aan Jana Domrose voor het opstellen van dit overzicht.

8 NRC, 25 januari 2010. Nieuws: ‘Oostvaardersplassen zijn geen Serengeti’. Op 9 september 2019 ontleend aan <https://www.nrc.nl/nieuws/2010/01/25/oostvaardersplassen-zijn-geen-serengeti-11841430-a992368>.

9 *De Volkskrant*, 11 maart 2005. Nieuws & Achtergrond: ‘Zijn Oostvaardersplassen dieren-tuin of natuurgebied?’. Op 9 september 2019 ontleend aan <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/zijn-oostvaardersplassen-dierentuin-of-natuurgebied-b702df85/>.

10 *De Volkskrant*, 13 november 2010. Nieuws & Achtergrond: ‘Landschap vol emoties’. Op 9 september 2019 ontleend aan <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/landschap-vol-emoties-bc25107a/>.

te voeren. Er werd opnieuw een commissie ingesteld, die aanraade om de dieren die de winter hoogstwaarschijnlijk niet zouden overleven, eerder af te schieten. Ook buiten de politiek riep de uitzending van *EenVandaag* veelal felle reacties op. Zo werd in een bericht op *GeenStijl* gesproken over de ‘Oostvaarderholocaust’,¹¹ in andere berichten werd het natuurgebied getypeerd als ‘Doodvaardersplassen’.¹²

In september 2013 leidde de bioscoopfilm ‘De Nieuwe Wildernis’, een documentaire over de vier jaargetijden in de Oostvaardersplassen, tot commotie onder natuuractivisten. Zij stelden dat het verhaal dat met de film uitgedragen werd, een vertekend beeld gaf van de werkelijkheid. Als reactie verscheen enkele dagen later op YouTube het filmpje ‘De Wildernis’ en ontving de regisseur van ‘De Nieuwe Wildernis’ bedreigingen van activisten. Ook zagen de organisatoren van een visserijfestival in Harderwijk, na een reeks van haatmails, zich genoodzaakt de natuurfilm te schrappen uit het programma.¹³

Afstemming tussen provincie en gemeente

Voor de handhaving van de openbare orde is de burgemeester van Lelystad verantwoordelijk, omdat het overgrote deel van de Oostvaardersplassen in deze gemeente ligt.¹⁴ Bij haar aanstelling in september 2016 wist burgemeester Adema dat er ‘onrust was rond de Oostvaardersplassen’. Maar dat het onderwerp zo snel, zo hoog op de agenda zou komen, had ze niet verwacht. Bij het ontstaan van de onrust, half februari 2018, was er nog geen vanzelfsprekend contact tussen de provincie en de burgemeester. Er vond geen afstemming plaats over de besluitvorming door de provincie en de mogelijke gevolgen die dat op korte termijn zou kunnen hebben voor de openbare orde. Aanvankelijk was het – als het ware – voor de burgemeester afwachten tot welk besluit de provincie zou komen en wat de gevolgen daarvan zouden zijn voor de openbare orde. Vanwege de verdeling van taken en bevoegdheden

11 *GeenStijl*, 27 juli 2010. ‘Oostvaarderholocaust: De uitslag’. Op 9 september 2019 ontleend aan https://www.geenstijl.nl/2143281/holocaust_bij_de_oostvaardersp/.

12 *De Volkskrant*, 13 november 2010. Nieuws & Achtergrond: Landschap vol emoties. Op 9 september 2019 ontleend aan <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/landschap-vol-emoties-bc25107a/>.

13 *De Volkskrant*, 4 juni 2018. Nieuws: ‘Festival in Harderwijk schrapte natuurfilm over Oostvaardersplassen na “explosie van bedreigingen”’. Op 9 september 2019 ontleend aan <https://www.volkskrant.nl/nieuwsachtergrond/festival-in-harderwijk-schrapte-natuur-film-over-oostvaardersplassen-na-explosie-van-bedeigingen-b1212269/>.

14 Het natuurgebied de Oostvaardersplassen ligt deels ook in de gemeente Almere.

tussen de provincie en de gemeente bleken onderwerpen als demonstraties en maatschappelijke onrust niet als vanzelfsprekend op het netvlies van het provinciale bestuur te staan. Vrij snel na het ontstaan van de onrust kwam daarin verandering. Ambtelijk vertegenwoordigers van provincie en gemeenten gingen met elkaar in overleg en ook werden door diverse betrokkenen WhatsApp-groepen aangemaakt om elkaar direct te kunnen informeren.

De driehoek: centrale rol in afstemming

In deze casus had de lokale gezagsdriehoek (bestaande uit de burgemeester, de hoofdofficier van justitie en politiechef) een prominente rol. In de maanden februari en maart 2018 kwam de driehoek frequent bijeen om tot afstemming in deze kwestie te komen. Voorafgaand aan grote demonstraties bijvoorbeeld werden afspraken gemaakt over de tolerantiegrens voor het politieoptreden en werden verschillende ‘wat-als-scenario’s’ doorlopen. Bij een aantal driehoeksoverleggen was ook Staatsbosbeheer vertegenwoordigd, bijvoorbeeld voorafgaand aan aangekondigde demonstraties waarbij de vraag voorlag of Staatsbosbeheer maatregelen zou moeten nemen om ernstige problemen te voorkomen.

Ook werden een aantal keer vertegenwoordigers van de provincie uitgenodigd om aan te schuiven bij het driehoeksoverleg. De gezagsdriehoek hoopte op die manier uit de eerste hand te kunnen vernemen wat de plannen en voornemens van de provincie waren, zodat men daarmee rekening kon houden.¹⁵ Daarbij ging het met name om de vraag of de provincie wel of niet zou besluiten de dieren bij te voeren. Die informatie was voor de politie en het Openbaar Ministerie (OM) van belang om de mate en wijze van hun inzet te bepalen. Aanvankelijk was men namelijk – en dan met name de politie – nog wel eens voor verrassingen komen te staan, omdat de politie niet op de hoogte was van (voorgenomen) besluiten van de provincie of Staatsbosbeheer. Om dit soort verrassingen te voorkomen, is men vrij snel tot de modus gekomen om onderling tijdig (relevante) informatie uit te wisselen.

15 In deze casus is ook de positie van de boswachters als bijzonder opsporingsambtenaar (BOA) bijzonder. Zij zijn in dienst van Staatsbosbeheer, voeren het natuurgebeleid van de provincie uit maar zijn als BOA ook onderworpen aan het handhavingbeleid dat in de justitiële driehoek wordt vastgesteld.

Vanwege 'het geheim van de driehoek' kon de driehoek echter niet al haar besluiten met anderen delen. Daar was bij de andere partijen begrip voor.

Het besluit van de provincie

Bij de besluitvorming om over te gaan tot het bijvoeren van de grote grazers hebben de ernstige bedreigingen zeker een rol gespeeld, aldus CdK Verbeek, die het ook als zijn verantwoordelijkheid beschouwt om te garanderen dat functionarissen hun publieke taak veilig kunnen uitvoeren. Een ander zeer belangrijk element dat heeft meegespeeld, maar dat de pers niet heeft gehaald, is het feit dat Provinciale Staten van Flevoland reeds een jaar eerder, op 8 februari 2017, een initiatiefvoorstel hadden aangenomen om een commissie in te stellen die zou helpen bij het opstellen van een nieuw beleidskader voor het beheer van de Oostvaardersplassen. Toen eind 2016 de beleidsverantwoordelijkheid voor de Oostvaardersplassen van het Rijk overging naar de provincie Flevoland, wensten Provinciale Staten het bestaande beleid tegen het licht te houden. Zoals verwoord in het initiatiefvoorstel zou het doel van het toekomstig beleid moeten zijn:

'Een optimaal functionerend Oostvaardersplassengebied met brede maatschappelijke waardering met daarbij een flora- en faunabeheer dat passend is bij de huidige gebiedsgrootte van de Oostvaardersplassen, waarbij het dierenwelzijn goed geborgd is en waarbij het aantal grote grazers in evenwicht is met de ecologische draagkracht van het voor de grote grazers opengestelde gebied.'

Uit de inbreng van een van de indieners van het voorstel blijkt duidelijk de gewenste, toekomstige koers: 'We verwachten dat er nu stappen gezet kunnen worden om het jaarlijks afschieten dan wel creperen van zo'n 1500 dieren tegen te gaan.'¹⁶

Op 15 november 2017 ging de externe commissie (in casu de commissie-Van Geel) aan de slag om tot een zo breed mogelijk gedragen

¹⁶ VVD Flevoland, 10 februari 2017. Nieuws: 'Initiatiefvoorstel van de VVD m.b.t. beheer Oostvaardersplassen is aangenomen'. Op 9 september 2019 ontleend aan <https://flevoland.vvd.nl/nieuws/19186/initiatiefvoorstel-van-de-vvd-mbt-beheer-oostvaardersplassen-is-aangenomen>.

advies voor het toekomstig beleid voor de Oostvaardersplassen te komen. (Het advies, waarvoor met een reeks personen werd gesproken, zou in april 2018 verschijnen). Toen het college van Gedeputeerde Staten van Flevoland op een koude donderdag in maart 2018 besloot om ontheffing te verlenen voor het bijvoeren van de dieren, had het daarbij de nieuwe beleidsrichting (zoals verwoord in het initiatiefvoorstel) voor ogen. Het besluit tot bijvoeren is dan ook veeleer te beschouwen als een vooruitloper op toekomstig beleid dan het enkel en alleen toegeven aan de eisen van demonstranten en eigenrichting. Het besluit sloot aan bij de nieuwe, aankomende beleidslijn. De commissie-Van Geel zou uiteindelijk adviseren om het beleid van vroeg reactief beheer te verlaten en de mens meer regie te geven in het faunabeheer. Daarnaast adviseerde de commissie om het aantal grote grazers in eerste instantie terug te brengen naar de zogenoemde najaarsstand van 1100 dieren.¹⁷

2.5 Afronding

Een van de eerste vragen die bij deze casus opkomt, is hoe het komt dat juist in februari 2018 de situatie in de Oostvaardersplassen zo escaleerde. Al sinds de start van het vroeg reactief beleid was er immers kritiek geweest op het faunabeheer. In ieder geval is duidelijk dat sociale media als een belangrijke *multiplier* hebben gewerkt. Deze casus laat zien dat sociale media ongrijpbaar kunnen zijn en moeilijk te beïnvloeden. Het lukte de communicatieprofessionals van onder andere Staatsbosbeheer niet om een ander verhaal voor het voetlicht te krijgen. Als het om dierenleed gaat, is er maar weinig ruimte voor rede.

In de media is verschillende malen aangehaald dat de provincie met het besluit om bij te voeren gezwicht is voor de druk en de bedreigingen. Waar de media weinig aandacht aan hebben besteed, is dat Provinciale Staten al hadden besloten een nieuwe beleidslijn in te zetten. Zodoende was het besluit van Gedeputeerde Staten om bij te gaan voeren als het ware een voorloper op het nieuwe beleid. Het beleid van vroeg reactief beheer had zijn langste tijd al gehad.

¹⁷ Ter vergelijking: in oktober 2017 waren er ruim 5000 grote grazers in het gebied.

Vanuit het perspectief van de rampenbestrijding en crisisbeheersing kan de vraag worden gesteld waarom er tijdens de periode van onrust geen GRIP-opstapeling heeft plaatsgevonden. Mogelijk omdat deze mini-crisis niet begon met 112-meldingen en uitrukkende hulpdiensten. Op het hoogtepunt van de onrusten was er uiteraard wel overleg tussen diverse betrokken partijen. Het Duitse adagium *Krisenmanagement ist Kopfen kennen* lijkt hier van kracht. De burgemeester van Lelystad en de CdK hadden elkaar vrij snel gevonden. Beiden hebben elkaar steeds op de hoogte gehouden van wat er speelde, zonder daarbij in elkaars bevoegdheden te treden. Zo vertelde burgemeester Adema dat zij de scheidslijn tussen haar verantwoordelijkheid voor de openbare orde en de verantwoordelijkheid van de provincie voor het natuurbeleid altijd scherp in het oog heeft gehouden, zowel in de onderlinge afstemming als in contacten met de media. Zo heeft ze heel bewust nooit haar visie gegeven op het beleid rond de grote grazers. Datzelfde gold ook voor de CdK.